

LEGE ZARRA

Nire asmoa

Bizkai'tarrok bear-bearreko gauzea dogu ainbeste aita-tzen dan Lege Zarra zer dan eta beronek zer agintzen dauan jakitea.

Orregaitik bururatu jat gure Aldizkarian Lege zarra'ren 36 atalak agintzen dabena agertzea.

Lenengo ta bein, Lege Zarra esan dot, eta ez lege zarrak. Lege Zarra buru-jabetza da, bear diran lege guztiak egiteko almena, eta ortik datoz, gero, lege zarrak.

Lege zarrak Bizkai'ko errietatik alkartutako almenu-nak egiten ebezan eta batzar au geienetan Gernika'ko arizpean (so el arbol) egiten zan eta batzar orretarako deia asieran mendietan sua biztuta eta adarra jota egiten zan. Geroago asi ziran dei ori idazkiz egiten. Mendi oneik ziran forudunak: Sollube, Bizkargi, Oiz, Ganekogorta Gor-beia ta Koltiza .

Lege idatzia

Lege Zarra asieran oiturak baiño ez ziran. Ez dakigu zein gizalditan asi ziran olako batzarrak egiten, baiña izan leiteke VIII gizaldi inguruan. Gero lege idatzi biurtu ziran eta azkenez liburu idatzietan agertu.

Lege Zar idatziak bi dira, bata zarra eta bestea barria. Emen Lege Zar barria artzen dogu, II Felipe Erre-gearen baimenagaz 1642n. urtean argitaratua.

Izkuntza

Guk euskeraz idazteko oitura gitxi izan dogu eta gure Lege Zar au be erderaz, gazteleraz idatzi zan eta ez jako iñori bururatu euskeratzea arik eta Bizkai-ko euskerea eukan arabar batek, Olaeta-ko semea zan Puxana-tar Pedro-k euskeratu arte, eta ori egin eban 1981n. urtean

Geiago bagerik asi gaitezan I atalak dakarrena agertzen.

LEGE ZARRA (1): BIZKAIA'REN LEGE BEREZIAK

I legea: Jaunak zin eginbearra

Bizkai'ko Jaunak Jaurerria bereganatzen dauanean zin egitera etorri bear dau.

Batzarkideak lenengo esan eben bizkaitarrak lege bereziz eta foruz eta usadioz eta oituraz ebela Bizkai'ko jaun bakoitxak, naiz aurreko jauna illik dala naiz beste edozein bideren batez, jaunerrian jaraipena eskuratzean, adiñez amalau urtekoa ba'da, Bizkai'ra berbera etorrira bere ziñak eta agintzak barriztau egin bear dauzala.

Urte barruan etorriko ez ba'litz, bizkaitarrak ez dagioe-la erantzun eta agindurik bialtzen ba'dau, men egin dagioela baiña ez bete.

Amalau urte baiño gazteagoa balitz, bere kortea dan lekuan berak eta bere arduradunak egin dagiela ziña eta

gero amalau urte beteten dituanean etorri daitela zin egitera.

II legea: Non eta zertaz egin bear dauan zin

Baita esan eben: Jaunak Bilbao uri aundiko ateetan zin egin bear ebela bertoko uriak eta erriak eta onein legeak eta notiñak gordeko dituala. Andik Larrabetzu'ko San Eme-terio ta san Zeledonio'ren eleizara joango da eta abadeak gure Jauna eskuetan dauala jaunak zin egingo dau.

Andik Gernika'rantz doala Aretxabala gaiñean artuko dabe bizkaitarrak eta eskuan mun egingo dautsoe euren Jaun eta errege dalako eta Gernika'ra etorritik, Zugaz-pean, Bizkai'ko batzarrak egiten diran lekuan, zin egingo dau.

Andik Bermeo'ra joango da eta uri aretako Santa Eufemia'n abadeak eleiz jantziz jantzita dirala, Kristo'ren Gorputza eskuetan dabela, eta bere askua altara gaiñean dauala, zin egingo dau.

III legea: Jauna Zin egitera etorri arte, arduradunak jarraitu

Baita esan eben: Esandako ziña ta onartzea egitera Jauna etorri arte Korrexidoreak eta beste arduradunak euren karguetan iraun dagiela, arik eta jauna zin egitera etorri eta karguak kendu arte.

IV legea: Jaunaren sariak eta errentak baiño ez ordaindu

Baita esan eben: Bizkai'ko jaunak etxe ta baserri batzutatik urte saria artzen dabela eta ola bakoitzetik bur-din kintal bakoitxeko amasei diru zar. Eta monastegietatik be bai. Eta beste eskabiderik ez dabela iñoz euki, ortik kanpora Bizkaitarrak beti izan dira zerbageko eta orain be ba dira emen zein kanpoan.

V legea: Noz gudaritzara joan bear eta noz ordaiña emonbearra

Baita esan eben: Bizkai'ko Jaunak soldadutzara dei egiten ebanean beti joan dirala bizkaitarrak baiña Lujaon-do'ko zugatz maillatura arte baiño ez.

Andik aurrera joateko Jaunak ordaindu egin bear eban aurretiaz, mendiz onantza izan ezkerro ille biko saria eta mendiz arantza izatekotan iru illebetekoa. Orrelan joaten ziran euren jaunai laguntzera edozein lekutara, baiña sari orreik artu bagerik aurrera joateko oiturarik ez dagoala eta eskubide au Bizkai'ko jaunak beti gorde dabela.

VI legea: Lurrak, mesedeak eta karguak semez bertokoai

Baita esan eben: Jaunak Bizkai'ko lur, mesede, monas-tegiak ta karguak semez Bizkai'koai emon bear dautseze-

la eta olakoren bat utsik geratzen danean, Jaurerrikoa dan beste bateri emon bear dautsola eta ez beste iñori. Olako ardurak aita ilten danean seme nagusiari emon dagiozala eta seme nagusirik ez ba'lego,Bizkai'ko edozeñeri.

VII legea:Lege oneri buruz errege txartela, zedula

Emen agiri luze baten erregeak agertzen dau ildakoa-ren seme nagusiari edo au ez dagonean Bizkaiko bateri emongo dautsozala olako "prevenda" k.

VIII legea:Uria egiteko agindua Jaunak zelan emon

Baita esan eben: Mendi, eta erri baso guztiak errienak diran lez,jaunak ezin daikela uririk egin errietako mugen barruan izan ezik,orregaitik uria sortzeko Gernika'ko batzarrek onartu bear ebala eta ori barik Jaunak ezin daikela uririk egin.

IX legea:Bizkaia'n ez da izango almiranterik

Baita esan eben: Bizkaia'n ez dala izango almiranterik,ez ordezkorik,ori ekubidea beti euki dabelako. Eta olakoen deiari erantzutera be ez dagozala beartuta,ez itxaso ez eta ez leorrez.

X legea:Etxean saltzeko ta erosteko eskubidea

Baita esan eben:Bizkaitarrak euren etxeetan saldu naiz erosi egin leikeela,antxiñako eskubidea dan lez.naiz euna,naiz burdiñea, naiz beste edozer.

XI legea: erri eskubideen aurkako aginduai,bete ez,men egin

Baita esan eben: Bizkai'ko jaunak Bizkai'ko legeen eta foruen aurka emoneko errege-eskutitzak edo erabagiak ez daitezela bete, baiña men egin bai.

XII legea: Zemairik naiz oiñazerik ezin ezarri iñoz bizkaitarrai

Baita esan eben:Foruz eta oituraz eta frankezaz ebela edozelango lege-austea edo gaiztakeria dala-ta, erriarena naiz batena izan, aundia naiz txikia,bizkaiatarrai ezin dakiokela ezelango oiñazerik ezarri eta zemairik egin be ez. ez Bizkaia'n eta ez beste iñon.

XIII legea: Ez judatarrik eta ez mororik Bizkaia'n

Baita esan eben: Bizkaitar guztiak Aitonon seme jatorri argiko eta odol garbiko dirala eta biurtu-barri dan judatarrik edo morotarrik ez daitekela Bizkaia'n bizi edo egotez egon,eta batzuk inguruetako errietatik etorri daitezkezan ezkerro, Bizkaia' n bizi nai daben etorkiñak euren jatorri garbi-agiria ekarri bearko dabe. Ori egin bearko dabe emen geratzeko ustean etorri eta irurogei egun barruan eta ori egiten ez ba'dabe,sei illebete igaro ezkerro zigorpera jausi daitezela.

XIV legea:Biurtu-barriai buruz errege-agindua

Au agindua bagerik,Juana erregiñearen erabagia da eta diño: Korrexidoreak edo beronen agindupekoak eta Bizkai'ko batzarrekoak gure fede santura judutar eta morotar batzuk biurtu diran ezkerro, eta inkisiziñoaren bidurrez

nire Gaztela'ko erreñutik Bizkai'ra joaten diran ezkerro, eta ortik niretzat oker batzuk etorri leitekezalako,Bizkaia'k egin daustazan zerbitzioak kontuan artuta,kristiñau egindako judutar edo morotarrik ez daitekela sartu Bizkai'ra eta an bertakotu. Eta batzuk bertakotu ba'dira urten dagiela.Nik, Juana erregiñeak eskari ori onartu egiten dot.

XV legea:Arazo berau dala-ta

Baita esan eben: Errege-agindu ori bearrezkoa dan ezkerro, biurtu barriren edo euren ondorengoen batzuk emen bizi izateko errege-mesedea ba'dauke, ori bizkaitarrentzat kaltebide aundia dala eta eta oraintxe legez ezarten dabela olakorik ba'lego,men egiñik ez beteteko.

XVI legea: Bizkaitarrak aundiki emendik kanpoan

Baita esan eben: Bizkaia Jaunerri osoan bertokoak diranak agiriko aitonon seme dirala, eta olakoai dagokiezan lege bereziak daukezela, baiña lurralde au txikia dan lez,bizkaitarrak edo euren seme-alabak sarritan kanpoan bizi dirala eta an bertakotu dirala. Eta an zergak ezarten dautsezala emen ordain-bearrik izan ez arren. Eta sarritan gatx egiten jake egiztagarriak aurkeztea,urrin dagozelako, eta zergapean bizi dira.Izatez bizkaitarra edo onen menpekoea danari España'ko edozein lekutan aundikitasuna onartu dakiela.

XVII legea: Meatz-gairik ez daitekela atera erbestera

Baita esan eben: Legetzat ezarten ebela ,Bizkai'tik meatz-gairik,naiz burdiña naiz galtzairua egiteko iñok ez dagiala atera zigorpean,eta atera dagianak ondasunen erdia galdu dagiala eta erreñu onetatik betiko erbestera-tua izan daitekela eta orretarako erabilli dauan itxas-ontzia eta eroiazan salgaiak galdu dagizala eta bere ondasunen irutatik bat emon dagiala jaunerriko bideak konpontzeko. eta bigarren irurena izan daitekela salatariarentzat eta irugarrena zuzentasuna egiten dauanarentzat.

XVIII legea: Agiriak eta seillua nok zaindu bear dauzan

Baita esan eben: Idazkiak konderriko agiritegian zainduko dira Garnika'n Antxiñako Andra Maria'ren eleizan eta bir-idatzia korrexidorea dagoan lekuan.Iru giltz izan dagizala kutxak korrexidoreak eta aldunak eukiteko.Bear danean korrexidoreak giltza emongo dau eta ogeta lau orduan emoten ez ba' dau,aldun biak idegiko dabe kutxa.

XIX legea: Bizkaitarrak Bizkaia'n baiño ezin epaitu

Baita esan eben: Bizkaitarrak euren epaille nagusia Balladoliz'en dauken ezkerro,Bizkaitarrik ara ezin izango dabe eroan, Bizkai'ko epaikari nasgusiaren aginduz izan ezik,errua Bizkai'tik kanpoan egiña izan arren be,eta eroango ba'lebez,lembaitlen Epaikari Nagusiari bialduko jakoz.

XX legea: Bizkai'ko epai-lekuak

Baita esan eben:Bizkaitarrai Balladoliz'ko errege-auzitegian orretarako astean-astean eguna izendatu

dakiela, arazoa luzatu ez daiten, eta onen aurkako erregetxarelak baliogabe geratzen dirala.

LEGE ZARRA (2): EPAIKARIAK ETA ARDURADUNAK, ONEIN SARIAK ETA EPAIKARI AZTERTZAILLEAK

I legea: Zuzentasun-giñak izendatu jaun aundiak

Lenengo esan eben: Zuzentasuna egiten dabenak Jaun aundienak izan daitezala, Bizkai'ko jaun eta errege diralako eta Korrexidorea, Ikuslaria, prestamerua eta Alkate ta Merinoak eurak izendatuko dabez, ez beste iñok.

II legea: Nor korrexidore eta ordezkari eta epaile

Baita esan eben: Jaun Aundiak Korrexidore eta ikuslari bat izendatu dagizala eta au letraduna izan daitela, jatorriz aitonen semea ta odol garbikoa. Eta Korrexidore onek Gernika'n egongo dan Ordezkari Nagusia izendatuko dau, beste bat Enkartaldean eta beste bat Durangoaldean eta leku guztietan Korrexidoreak makillea eroan eta epaiketak egiteko eskubidea izango dau.

III legea: Foru-alkateak

Baita esan eben: Jaun aundiak ipiñitako bost foru-alkate izan datezela epaitzeko eskubideagaz merindade oneitan: Zornotza'koan eta Busturi-aldean, iru alkate Uribein, Arratia ta Bedia'ko merindadeetan alkate bat. Ondasundunak eta zintzoak izan daitezela eta euren merindadeetan bizi, eta Uribe, Arratia ta Bedia'ko alkate biak ezin izango dabe beste merin-aldietan epaitu. Bardin Zornotza ta Busturi'ko alkateak euren merin-aldeetan.

IV legea: Leorreko alkateak.

Baita esan eben: Uribe, Arratia ta Zornotza'ko merin-aldeetan eta besteetan leorreko alkate batzuk ba-dirala eta oneik berrogeita zortzi marai artzeko eskubidea daukela eta diru orrean neurriraiño epaitzeko eskubidea izango dabe, ez geiago.

V legea: Oleak eta onein eskubideak

Baita esan eben: Oletako alkateak Bizkaia'n ba-dirala ete errementarien edo besolangilleen arazoak epaitzen dabezela ola orreitan baiña sarritan arlo orretatik urtenda, beste arazo batzutan agintea erabilten dabela eta okerrago dana, zuzentasun-makillea be erabilten dabela, ori errege-eskubideen kalterako dala,

Orregaitik legetzat ezarten dabela alkate oneik ez dagiela zuzentasun-makillarik erabilli eta ez agindurik emon be, olak eta oletako arazoak epaitzeko eskubidea izan baiño, eta oletatik kanpoko arazoa epaitzen dabe-nean, ogei karga ikatz eta ogeta amar kintal meatzgairaiño zigorra izan leikee, errege-aginpidea eurakandu dabelako. Eta urte oro alkateak aldatu daitezela.

VI legea: Prestamerua eta onen ordezkaria

Baita esan eben: Prestameru-izena daroenak Bizkaia'n asko dirala eta ortik kalte asko etorten dirala.

Orregaitik bearrezkoa da prestamerua ezagutzea. Busturi, Uribe, Zornotza ta Arratia ta Markiña-aldeko merin-aldeetan ordezkari bat baiño ez da izango eta Durango'ko merinaldean beste bat. Leku-ordezkari ori ondasunduna, zintzoa eta Bizkaia konderritik kanpoko, Ebroz-andikoa, izan daitela, eta ez semez Bizkai'koa. Eta Gernika'ko Batzarrean prestameru lez onartua eta dagokion saria eskuratuko dau, eta ordezkaria be izendatu lei, baiña makillarik erabilli barik. Ostantzean bere sari guztiak galduko dituan zigorra izango dau eta diru ori bideak konpontzeko izango da. Eta makilla ba'darabil be, iñok ez dagiola men egin eta berak ez dagiela iñor zigortu eta egiten dauan dana utsa izan daitela.

VII legea: Merinua ta ordezkaria

Baita: Bizkaia konderrian zazpi merin-alde dagozala: Busturi'koa, Uribe'koa, Arratia'koa, Badia'koa, Zornotza'koa, ta Durango'koa. Eta olako bakoitzean merino bat dagoala, Uribe'koan izan ezik, emen bi dagoz-eta. Merino bakoitxak ordezkari bat izendatzen dau baiña isillean, bizkaitarrak nora jo ez dakiela, orregaitik zazpi merinalde oneitan ordezkari bat izendatu leike merinoak, ez geiago, gizon lau eta zintzoa izan daitela eta ordezkaria dagoan artean merinoak ezin leike agindu. Agindu nai ba'dau ez dagiela euki ordezkariarik.

VIII legea: Uribe'ko merinoak

Baita: Uribe'ko merinaldea aundia dan lez, an dagozan merino bietariko bat ez da naikoa eta orregaitik esan eben merino biak kargu bakar baten jabe izan daitezela.

IX legea: Urietako alkateak makilla bagerik

Baita: Urietako bete-eragilleak eta alkateak ez dagiela makillarik erabilli eta erabilli ezkerre bizkaiatarrek makillea kendu leikioe, aurretiaz ez erabilteko esanda.

X legea: Korrexidorearen lan-saria

Baita esan eben: Bizkai'ko Jaun aundiak korrexidoreari bere Errege-etxetik ordaindu dagiola, bizkaitarrak ez-lako lan-saririk emon bagerik. eta egiten daben lazterketalanaren saririk be ez dagiela artu eta dirua azpikeriz artzen daben korrexidoreak zigortuak izango dirala, baiña erreinuko lan-sariak artu daikeezela.

XI legea: Foru-alkateen lan-sariak

Baita esan eben: Foru-alkate bakoitxak Jaun Aundia-gandik eta Bizkai'ko dirutzatik artuta ordaiña izan dagiala baiña gero euren lana egiteagaitik ez dabe ezer eskatuko, lenago aitaturako zigorpean.

XII legea: Legezko eragilleen lan-sariak:

Baita esan eben: Prestameruak eta merinuak epaikaria-ren aginduz iñoren ondasunak errematean saltzen ba'dabez, amarretik bat izango da eurentzat, borraruari beste amarren bat ordaindu dagiola eta ez daiteke beste saririk emon, bazkaltzeko egun aretan bear dabezan ogetalau maraiak izan ezik eta beste egindako eralketak ordaindu daitezela.

XIII legea: Bete-eragillearen saria zelan ulertzen dan

Baita esan eben: Olako erremateetan artzekodunai osorik ordaindu bear jakela eta eralketai erantzuteko beste ez ba'lego, prestameruak bere amarrena artzeko eskubidea daukala. Baiña ez dagiala artu artzekodunari zor jakonetik eta eralketak ordaindu bagerik, eta ondasunik naikoa ez ba'lego, erremateko ondasunetatik artu dagiala amarrenaren nerrian, ez geiago.

XIV legea: Eragipenaren sariak norentzat diran

Baita esan eben: Eragipena egin eta gero, erremata egin aurretik, bete-eragilleak aldatu egin ba'dira, edo il diralako edo kendu egin dabezela, bete-eragipena egin ebanak sarien erdia artuko dau eta erremata egin ebanak beste erdia.

XV legea: Zordun-ordearen ondasunak saltzen ba'dira, saririk ez artu

Baita: Errematean erosleak errematerako zordun-ordeak izendatzen dabez eta oneik bete-eragillearen menpean katigu dagoz, erosleak ordaintzen ez daulako, zordunaren ondasunak saltzen dira. Olakoan bete-eragilleak ez dau artuko ez amarrenik ez bazkari-ordainik.

XVI legea: Lege au betekeran, saririk ez da izango

Baita: Bete-eragipenak egiten diranean, artzekodunak aurka egiten dabe. Bete-eragilleak ez dagiala artu aurkariakandik amarrenik ez beste saririk, amarrena artu ebelako.

XVII legea: Sariok dirala-ta

Baita: Zordunak epaikariagana joaten ba'dira eta erremata egintzat emoten ba'dabe, orduan bete-eragilleak amarrena artu lei.

LEGE ZARRA (3): BETIKO EPAIKARIAK ETA GORA-JOTEAK

I legea: Gora-deia noz egin eta zertarako

Baita esan eben: Batzuk lege-auste ariñakaitik katigu egoten dirala eta epaikariak zigor ori ontzat daukela eta zigortuak gora jotzen dabela, zein konderri-barruan zein kanpoan eta epaikariak ez dautsela jaramonik egiten.

Orregaitik, indarkeri ori uxatzeko agindu au emoten dabe: Bizkai'ko edozein epaikerik gora'dei ori onartu egin bear dauala eta gora deia dagon artean ez dagiola bere-eragipenik eragin, jarei itzi baiño eta besterik egiten dauan epaikeriak amar milla marai'ko zigorra ordaindu bearko dau, irutik bat errege-dirutzarako, beste bat deia egin dauanarentzat eta irugarrena bideak konpontzeko.

LEGE ZARRA (4): ALKATEAI KONTUAK ESKATZEA

I legea: Oletako alkateai eta forudunai eta aldunai kontuak eskatzea

Baita esan eben: Foru-alkateai, oletakoai eta Bizkai'ko aldunai kontu-eskatzea egin bear jakela Bizkai'ko korrexidoreari eta onen ordekoari eskatzen jakon bakoitxean. Eta kargu orreik egokiai emon dagitsezela eta ez lengoai barriro emon salakuntzaren bat ba'dauke arik eta zuribideak ekarri arte.

II legea: Prestameruak eta merinuak kontuak eskatzea

Baita esan eben: Bizkai'ko prestameruari eta merinuak eta onein ordezkariak kontu-eskatzea egin bear jakela Bizkai'ko korrexidoreari egiten jakon bakoitxean, baiña arduradun oneik euren ardura ordekoai izten dautse sasoi orretan eta kargu ori barriro artuko ez ba'lebe oker ori galazoko litzake.

Ori dala-ta, eragozpen au kentzeko, auxe esan eben: Korrexidoreak olango bete-eragilleak kontu-eskatzea egin bear dautsela eta aginte-makillak kendu, eta gizon lau eta zintzoak izendatu lan ori egiteko eta lengoai ez barriro emon arik eta garbi dagozela agertu arte. Eta karguak barriro artzeko Batzarretik baimena ekarri bearko dabe.

LEGE ZARRA (5): ERREJIMENTURA SARTU KARGUDUNA BAIÑO EZ

I legea: Nortzuk sartu ez errejimentura

Baita esan eben: Aldunak eta errejimentuko beste kargudunak, korrexidoreagaz alkatuta, Bizkai'ko errejimentuetan erria ondo eroan dagiela, larregikeri, indarkeri eta alperkeri bagerik, eta bidegabeak diranak ez daitezela egon errejimentuetan.

Orregaitik, ez prestamerurik, ez merinurik eta ez onein lekukorik ez daiteela sartu errejimentuetara. Besterik egiten dauanak bost maraien zigorra izango dau, Bizkai'ko bideak konpontzeko. Karguduna dana sartu daiteela euren menpekoai buruz berba egiteko eta gero urten.

LEGE ZARRA (6): ESKRIBAUAK ETA EUREN KOPURUA TA SARIAK

I legea: Merinaldeetan eskribauen kopurua eta lege-indarra

Lenengo esan eben: Merinaldeetako eskribauen kopurua zaindu daiteela eta kopuru orretakoa ez dan eskribauak egindako agiriak ez daitezela lege egiztagarriak izan.

(Jarraitzeko)
OLAZAR'tar Martin